

Põide küla, Põide vald, Saaremaa
 Muinsuskaitse eritingimused: OÜ Rändmeister, Juhan Kilumets
 Projekteerijad: OÜ Rändmeister, Illar Kannelmäe,
 OÜ Vana Tallinn, Elo Sova
 Teostaja: OÜ Rändmeister
 Muinsuskaitse järelevalve: OÜ Muinassepp, Tõnu Sepp
 Tellija: Põide Maarja Kiriku Sihtasutus

PÕIDE KIRIKUL UKSED EES, VALGUS MAJAS

Juhan Kilumets, Eva Mölder

Saaremaal Põide kirikus klaaritakse endiselt sõja- ja kolhoosiaja arveid. Summad on teadagi suured, kuid viimased aastad on toonud häid uudiseid: aastail 2013–2014 valmis katus ning 2015–2016 restaureeriti aknad ja portaalid. Uued aknad on kumardus arhitekt Illar Kannelmäele (1936–2010), kes nägi oma projekteeritud aknaid ainult paberil.

AKENDE TAASTAMINE

Põide kirik jäi pimedaks 1940. aastate lõpus, kui kogudus suleti ja uus võim tegi kirikust nn heinavarumise baasi. Aknad lõhuti ning rohkem kui pooleks sajandiks said kiriku akendeks laudkilbid ja roostes plekid. Ajaloolistest avatäidetest elas kolhoosiaja üle kõigest peaportaali uks.

Akende taastamine algas Andrei Lobanovi kavandatud altariruumi vitraažakende valmistamisega 1998. a. Tookord tundus, et kohe saavad klaasitud ka ülejäänud aknad, kuid Põide kiriku taastamisele omaselt hoog kadus ja 20. saj päevavalgus pikihoonesse tagasi ei jõudnudki. Sel ajajärgul oli üks omaette võluv moment: ligikaudu 50meetrise, valdavalt pimedas suundruumi sügavuses valitses altariretaablina lahendatud idaaken, mistõttu tekkis omamoodi valgus-tunneli-lõpus-efekt.

Akende taastamine jätkus 2007. a pikihoone avade mõõdistamisega, aasta hiljem järgnesid muinsuskaitse eritingimused ja projekt. Pikihoone ja tornialuse võlviku kokku kuue gooti akna uute avatäidete käsitluse määras paljuskil Lobanovi tehtud sissejuhatus.

Ainumõeldav oli jätkata pliiiklaasimist, järgides võimalikult täpselt vitraažiplokkide ajaloolisi kinnituslahendusi. Kunstilise lähenemise kirjutas ette ruumi sakraalsest teljest lähtuv aknaavade arhitektuurne gradatsioon: altariruumi mitmejaoliste ehisraamistikuga akendele järgnevad pikihoone kasina kaarekujundusega kitsad aknad ja tornivõlviku kindluslikud aknad. Mõistagi sai idas ette antud lahendus lääne poole liikudes üksnes lihtsustuda.

Klaasitöödele eelnes akende kivipiitade restaureerimine. Saare-Lääne keskaegsete kirikute kohta haruldasena on Põide kiriku pikihoone aknapiidad laotud tellistest ning tavapärane dolomiit tuleb mängu alles akende ülalosas ehisraamistike vormistamisel. Tornivõlviku aknaavade algne raamistus koosneb dolomiitplokkidest, üksikud tellised avade allosas on sekundaarsed.

Kui pikihoone akendel oli avatäidete algne kinnituslahendus suhteliselt selgesti loetav ja järgitav, siis läänepoolses võlvikus seda üheselt määrata ei õnnestunud. Seal paigaldati vitraažiplokkid puitraamidesse, mis suruti pööradega vastu kiviraami sisekülge. See tundus segases olukorras kõige neutraalsem, pealegi pole puitraamides vitraažaknad keskajale võõrad. Suuremad kivitööd olid seotud telliste asendamise ja konserveerimisega ning läänvõlviku põhjaakna purustatud dolomiitraami asendamisega.

Vitraaže kujundades loobus arhitekt altariruumis valitsevast rombist kui mõnevõrra üleekspluateeritud mustri: uued aknad kavandati muid keskajale omaseid jaotusi – ristkülikut ja diagonaalruutu – kasutades. Värvilist klaasi kasutati vähe, peamiselt pikihoone akende raamistustes ja päistes. Viimastes näeme kolmnurksõlme, kalasid ja liiliat, vastavalt Püha Vaimu, Kristuse ja Neitsi Maarja sümbolit.

Algselt värvituna kavandatud tornivõlviku põhja- ja lõunaakna päistesse lisati rahastaja soovil Liivi ordu kui kiriku ehitusisanda ning Saaremaa Rüütelkonna kui pikaajalise patrooni vapid.

Kiriku avatäidete projekteerimise lõpetas arhitekt Elo Sova 2015. a. Temalt pärinevad tornivõlviku akende päiste ja lõunaseina väikese vitraažakna kavandid, peaukse restaureerimise lahendus ja põhjaportaali uus uks, tornikoruste luugid, võrgud ning muud pisemad avatäited.

PORTAALIDE KONSERVEERIMINE

Lõunaportaali kivi on võetud Kaarma dolokivilademe rikkaliku savisisaldusega pindmisest kihist, millel puudus ehituskivile vajalik kvaliteet. Arvatavalt algas ilmastiku toimel saviosakeste kivi struktuurist välja uhtumine juba keskajal. Hiljemalt 17. saj hakati portaali üle krohvima. Aastail 1989–1990 kaevati kirik müüride ümber kuhjunud muldvallist välja. Müüritise allosa kuivamisega kaasnenud soolakristallide moodustumine kivi pinnal on portaali seisundit mõjutanud. Kahjustustest hoolimata on portaali dekooririkkus säilinud detailide abil loetav.

Järgides põhimõtet sekkuda portaali välisilmesse minimaalselt, piirduti kivi pealispinna puhastamisega. Raidkivipinna väljapuhastamist portaali konserveerimise eesmärgiks ei seatud, sest stabiilsed värvifragmendid kaitsevad kahjustatud kivipinda.

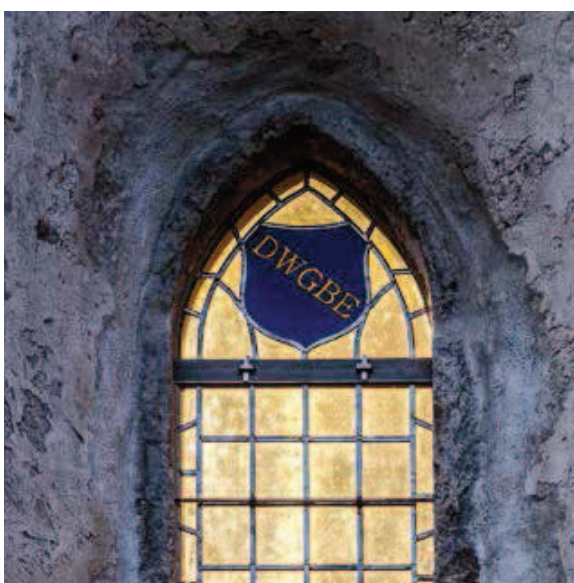
(1)

(2)

(3)

Dolokivi vigastatud pinnad täideti nii, et sademevesi ei tungiks mitte sügavale pragudesse, vaid valgus kergesti välja. Tühjaks pudenenud vuugid täideti. Mõrdid segati hüdrauliliste omadustega Saaremaa lubja baasil, peente pragude võrgustik täideti injekteerimismördi ja lubja seguga.

Põhjaportaali konserveeritav ala hõlmas nii gooti kui ka osaliselt säilinud romaani portaali ning kirikumüürist astmena eenduvat portaalikilpi. Tähelepanuväärne on dekooridetailide ülihea säilivus, mis viitab Kaarma dolokivi oskuslikule valikule. Osalt oli kilbi müüritis kiriku seinaga seotud ja stabiilne, kuid osaliselt kiriku müürist eemale vajunud. Portaalikilbi läänepoolne lõik seoti kiriku müüritisega mördi injekteerimise teel. Konserveerimise põhimahu moodustas vuukide täitmine ja parandamine.

Konserveerimise piire ületavaks tööks osutus portaali läänepoolse palendi puuduva kiviploki taastamine. Tühimik täideti toorikplokiga, mis võimaldab raiuda soovi korral välja originaaldetailile lähedane koopia.

Konserveeritud lõunaportaal on olnud ilmastiku käes vaadeldav kahe aasta vältel. Selle märgumist ja uute liigniiskunud alade teket ei saa vältida. Seni on 2015. a konserveerimise tulemused muutusteta püsinud. Konserveeritud põhjaportaal pannakse ilmastiku käes proovile alles pärast seda, kui linnuse arheoloogia-ala kattev varikatus on eemaldatud.

(4)

(1) Kiriku sisevaade altariruumi suunas. Fotod Peeter Säre
 (2) Arhitekt Illar Kannelmäe vitraažikavadid (3) Tornivõlviku lõunakna päisesse lisatud Saaremaa Rüütelkonna kui pikaajalise patrooni vapp (4) Lõunaportaali detail